

Història de la llengua i la literatura: segles XVI, XVII, XVIII

Literatura catalana moderna (front a Decadència)

Recordeu i fixeu-vos-hi:

segle xv	segle xvi i xvii	segle xviii
1402: Monarquia Trastàmara, de llengua castellana 1492: Reforç del prestigi a la cort del castellà (casament de Ferran i Isabel)	Castella = potència mundial	Guerra de Successió
El català culmina el seu procés de normalització: té les propietats i les funcions d'una llengua comuna normativitzada.	Molts escriptors catalans comencen a escriure en castellà	Repressió total de la llengua

Causas d'una davallada

El període històric iniciat al segle XVI es caracteritza perquè la llengua catalana va entrar en un procés de regressió del qual no es començà a recuperar fins el segle XIX. Ni encara avui s'ha arribat a restablir una situació *normal* per a la llengua catalana.

Les causes que originen aquesta davallada de la llengua cal cercar-les ja a principis del segle XV.

1. Del 1409 al 1492 es produeix un **canvi de dinastia a Aragó**. El nou monarca és de la casa dels Trastàmara, de llengua castellana, per la qual cosa, la llengua de la cort passa a ser castellà. A finals del mateix segle Aragó s'uneix a Castella amb el casament dels anomenats reis Catòlics, fet que reforçaria encara més el prestigi monàrquic del castellà.
2. Es dona, a més, la circumstància que Castella passa a ser durant els segles XVI i XVII una potència mundial. Molts escriptors catalans comencen a escriure en castellà.
3. Però el fet més decisiu pel que fa a l'ensorrament de l'ús del català és la **guerra de la Successió**.

A principis del segle XVIII dues dinasties aposten per ocupar la corona espanyola: Carles, dels Àustria; i Felip, dels Borbó. No cal dir qui quanyà.

Per tal de repressaliar els vençuts, Felip V va promulgar els Decrets de Nova Planta, pels quals suprimia les lleis i organismes propis d'Aragó, Regne de València, Illes Balears i Catalunya. L'objectiu era d'imposar la unificació cultural i lingüística a tot l'estat i implantar el centralisme europeu. El resultat va ser l'abolició de les institucions d'autogovern i l'establiment del castellà com a única llengua oficial del país. Es perdia per primera vegada en la història l'oficialitat de la llengua catalana.

Un cas especial el representa Menorca. Com a conseqüència de la guerra de Successió, Espanya lliura a Gran Bretanya Gibraltar i Menorca. Durant quasi tot el segle XVIII l'illa està sota domini britànic i no li afecten per tant els Decrets de Nova Planta. La llengua oficial continua essent el català, encara que s'utilitza el castellà per a les relacions puntuals entre les autoritats estrangeres i les locals.

Menorca ofereix a la cultura catalana intel·lectuals de la talla de Joan Ramis i Ramis i Antoni Febrer i Cardona.

Un episodi poc divulgat de la nostra història és la **pèrdua de les comarques nord-catalanes** (Rosselló, Cerdanya, Vallespir...). En acabar la guerra dels Segadors aquests territoris passen a formar part de l'hipercentralista estat francès. Llavors comencen les prohibicions contra la llengua catalana i una sèrie de mesures paral·leles:

- 1654: expulsió d'eclesiàstics catalans i la seua substitució per clergues francesos;
 - 1677: prohibició de predicar en català a la catedral de Perpinyà;
 - 1682: ordre que exigeix la llengua francesa als rossellonesos per obtenir càrrecs públics i universitaris;
 - 1700: edicte de Lluís XIV que obliga els jutges, magistrats, notaris... a redactar tota la documentació exclusivament en francès i a usar-lo oralment en les deliberacions.
4. Quant a les actituds lingüístiques, cal remarcar la creixent separació entre els països catalans. La manca de lligams polítics i culturals ocasionà l'afebliment d'una consciència unitària i apareixen denominacions particularistes de la llengua, com ara valencià, mallorquí... Fins i tot s'inventa el concepte de llengua llemosina per referir-se al català evitant de dir-li pel seu nom.

Malgrat el prestigi del castellà i de les prohibicions que hi haja pogut haver contra la llengua catalana, cal recordar que per substituir una llengua cal conèixer-ne una segona. La major part de la població era analfabeta i no sabia castellà. No és doncs estrany que, en estrats socials populars (els més nombrosos), el castellà no penetrara.

Entre els intel·lectuals catalans hi havia dues actituds. Per una banda els que menyspreen la pròpia llengua i la consideren inferior; i per una altra banda els que en fan una defensa. Aquests darrers es basaven sobretot en raons de caràcter sentimental i patriòtic, però poc científic (Ignasi Farreres, Baldiri Reixach...).

Literatura catalana moderna

EL CONCEPTE 'LITERATURA CATALANA MODERNA' FRONT A 'DECADÈNCIA'

El terme *literatura catalana moderna* —aplicat a la literatura dels segles XVI, XVIII i XVIII i del primer terç del segle XIX— té encara poca tradició. La nova denominació s'homologa als termes literatura catalana clàssica (medieval) i literatura catalana contemporània, que defineixen els períodes anterior i posterior, i a la denominació habitual d'aquesta època a les altres literatures occidentals.

El terme *literatura catalana moderna* implica que, com en qualsevol altra literatura occidental, a la literatura catalana també podem trobar un Renaixement, un Barroc i una Il·lustració. En canvi, el terme *decadència* explicita només les mancances del període. De fet, havia estat encunyat per designar el fenomen històric de minva, tant de l'ús culte de la llengua catalana, com de la qualitat de les creacions literàries de l'època.

Aquesta minva, en comparació amb l'esplendor medieval, anava acompanyada de la progressiva influència dels models castellans a la literatura catalana i del pes de l'estil barroc, durant molt temps identificat amb el *mal gust*. Aquesta valoració extraordinàriament negativa se sumà a la consciència que els homes de la Renaixença tenien de la decadència de la llengua catalana no solament en el terreny literari sinó també en qualsevol manifestació escrita, des que havia deixat de tenir estatus oficial a l'inici del segle XVIII.

El concepte de decadència apareix com a contrapunt a la voluntat programàtica de la Renaixença de restaurar la llengua catalana i a la valoració positiva que el moviment romàntic donà a l'època medieval en general i específicament a l'edat mitjana catalana, el moment més esplendorós de la creació literària en català. Malgrat tot, la decadència no ha tingut uns límits cronològics constants a la història literària catalana.

Ja el 1974 Joan Fuster, a l'entrada «Decadència» de la *Gran enciclopèdia catalana*, llançà la primera proclama en contra de la utilització del terme que definia. Per a Fuster, es tractava d'un concepte lícit només si «es relaciona en exclusiva amb el conreu del català en termes comparativament quantitius i qualitius» i era més convenient bandejar-lo perquè abraçava un període massa ampli i complex i perquè propiciava les confusions. Fuster recordava que la penetració del castellà era anterior al 1500 i que l'humanisme llatí del Renaixement donà una nova esplendor cultural a l'època i proposava una terminologia més clarificadora: Renaixement, Barroc, Neoclassicisme, Preromanticisme.

Els treballs d'Eulàlia Duran i d'Albert Rossich han estat pioners en la valoració desacomplexada de la literatura catalana d'aquest període, en l'adopció dels termes *Renaixement*, *Barroc* i *Neoclassicisme* i també en la ubicació de la literatura catalana de l'edat moderna en el context de la literatura universal. Aquest és el sentit de la denominació literatura catalana moderna en aquest report de recerca.

CRONOLOGIA

Cronològicament és útil delimitar un període ampli, que permeta establir connexions entre l'edat mitjana i el Renaixement i entre la Il·lustració i el Romanticisme, més que no ser extraordinàriament restrictiu.

La data que convencionalment utilitzem per marcar l'inici de l'edat moderna a l'àmbit català és el 1474, l'any de la introducció de la impremta, la gran revolució mediàtica de l'època. La importància de l'aparició del mitjà imprès no hauria de demanar gaires justificacions en aquest començament de mil·lenni, avesats com estem a les noves revolucions mediàtiques i a la seua facilitat per formular nous discursos, articular noves formes d'expressió, modificar els hàbits culturals, accelerar la circulació de les idees i, consegüentment, crear nous públics. Encara que els caràcters impresos no atorguen caràcter renaixentista a una obra literària i que la impremta difongués moltes obres encara totalment medievals, començant per la primera obra impresa, *Les obres e trobes en lahors de la Verge Maria*, edició del certamen poètic celebrat a València l'11 de febrer del 1477 sota el patrocini del lloctinent general Lluís Despuig, això no trau que la impremta siga el fet cultural de més relleu que marca l'inici de l'era moderna.

En qualsevol cas, la primera obra literària en català que segueix els paràmetres estètics del Renaixement és força més tardana: *La vesita* de Joan Ferrandis d'Herèdia, representada a la cort valenciana de Germana de Foix entre el 1524 i el 1525.

L'any 1833 marca convencionalment l'inici de la Renaixença a la literatura catalana, tot i que és lícit plantejar-se si realment el punt de partida de la Renaixença és *L'oda a la pàtria* de Bonaventura Carles Aribau i si després d'aquesta data convencional no podem trobar encara elements neoclàssics a la literatura.

LA LITERATURA

El text d'Eulàlia Miralles il·lustra i resumeix el desenvolupament de la literatura dels segles XVI, XVII i XVIII:

Tot i que l'orientació general de la historiografia literària catalana ha estat la d'anomenar decadència al període comprès entre els segles XVI i XVIII de la literatura catalana, caldria que aprenguéssim a reconèixer en aquesta època els trets caracteritzadors i específics del segon renaixement, del barroc i de la il·lustració catalans.

D'ençà del segle XVI la llengua catalana, per una sèrie de factors històricopolítics, es trobava cada cop més apartada dels àmbits de poder i, en conseqüència, dels centres creadors i difusors de la cultura del moment. El biligüisme apareix, es va estenent cada cop amb més força, principalment al País Valencià, i arriba un moment que no tots els autors catalans escriuen en la llengua pròpia; alguns no sempre i els altres mai.

Síntoma de la nova situació des del segle XVI és que poetes importants, com ara Boscà, escriguin pràcticament només en castellà, o bé que la poesia d'Ausiàs March irradiï la seva influència sobre les literatures peninsulars, fonamentalment gràcies a les traduccions castellanes -de fet, la primera impressió de la poesia de March, anterior quatre anys a la catalana, és la de la traducció, a finals dels anys 30 del XVI, a València. La poesia d'aquest període és remarcable, poetes que alternen indistintament català i castellà, com Pere Serafí, Joan Pujol i Joan Ferrandis d'Herèdia, en són la prova. Alguns aspectes de modernitat poden veure's en la poesia de Pere Serafí, un pintor que en les seves composicions a dames de l'època experimenta els acrostics i que explota amb nova embranzida les possibilitats de la poesia popular. Més ambició hi ha en el prevere mataroní Joan Pujol, que accepta el repte de l'obscuritat d'Ausiàs March, a qui glossa, i el de l'aclimatació del poema heroic al català, en el seu *Lepant*. La poesia, val a dir-ho, compta amb molts més noms que caldria airejar i llegir i estudiar amb l'atenció que tal vegada mereixen, primer, però, haurem fixar el text de molts d'aquests autors que coneixem a través de manuscrits de l'època i que en l'actualitat han estat només objecte parcial d'estudi, com és el cas de Galceran Durall. Destaquem, ja en el barroc, Vicenç Garcia i Francesc Fontanella.

El primer, un poeta amb facilitat, que l'encerta sovint i que es féu molt popular i arribà a esdevenir un "mite". El segon, més primmirat però molt prolífic i repetitiu. Tots dos poetes respectables, que també feren aportacions ben notables a la dramàtica, el rector de Vallfogona amb una única obra, *La Comèdia famosa de la Gloriosa Verge i Màrtir Santa Bàrbara*, i Fontanella amb dues peces, *Amor, firmesa i porfia* i *Lo desengany*, aquesta última especialment valorada. I més endavant, ja en el XVIII, trobem poetes que s'atreveixen fins a aclimatar Ovidi al català, com ho fa Agustí Eura, o altres com Francesc Tagell, que tant presta la seva veu poètica a la celebració de les festes del carnestoltes a Barcelona, en el seu *Poema anafòric*, com esdevé cronista dels fets entre la mort de Climent XII i l'elecció de Benet XIV com a papa. Remarcable, pels seus alexandrins, però també per la concepció i l'ambició dels seus drames, és el menorquí Joan Ramis, un típic tragediògraf neoclàssic.

Els mètodes, les formes i els temes dels autors que confegien cròniques o annals medievals ja no són vàlids per als homes del renaixement. El poder propagandístic i divulgatiu de l'història es va adequant, cada cop més, a les necessitats dels nous estats moderns europeus i, així, la història esdevé un vehicle fins a cert punt propagandístic. Amb l'Edat Moderna neixen, a mitjans del segle XV a Itàlia, dues tècniques que seran sovint emprades pels historiadors d'aquesta època: l'etimologia i l'arqueologia. A Catalunya aquestes tendències van arribar molt de pressa de la mà dels humanistes Jeroni Pau (*Barcino*), Joan Margarit (*Paralipomenon Hispaniae*) i Pere Miquel Carbonell (*Cròniques d'Espanya*). Però la historiografia de la Corona d'Aragó no només es limita a seguir els passos de Leonardo Bruni. Arribem també, durant aquest període, a l'eclosió de les anomenades "històries locals": Despuig n'és potser la mostra més clara, amb *Los col.loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, però la seva tasca fou continuada per Lluís Ponç d'Icard (*Llibre de les grandeses de Tarragona*), el notari d'Illa Francesc Comte (*Les il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*), o, més endavant, per les cròniques de Jeroni de Real i de Dídac de Monfar. La tasca dels humanistes de principis del període no marcarà, però, la historiografia que es desenvoluparà al llarg de l'Edat Moderna. La del segle XVI és un nou tipus d'historiografia que busca elaborar la història pròpia de cadascun dels estats catalans i, per això, molts dels temes que es desenvolupen (mites fundacionals, especialment mites clàssics, i llegendes) estan estretament dirigits cap a aquesta finalitat. En aquesta tendència caldria situar les obres de Francesc Tarafa i d'Antoni Viladamor (*Història general de Catalunya*), al XVI, de Francesc Calça (*De*

Cathaloniae), Francesc Diago (*Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*), Jeroni Pujades (*Crònica de Catalunya*) i Andreu Bosc (*Sumari dels títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*), al XVII, i de Narcís Feliu de la Peña amb els seus *Anales de Cataluña*, de principis del XVIII, al Principat; de Pere Antoni Beuter, Rafael Martí de Viciano (*Crónica de la ciudad de Valencia y su reyno*) i Francesc Diago (*Anales del Reino de Valencia*), a València; i de Joan Binimelis (*Història general del Regne de Mallorca*), a Mallorca. Tot i que la majoria d'aquests autors tendeixen a escriure, d'entrada, en català, sovint les circumstàncies els condueixen a emprar el castellà: és el cas, per exemple, de Ponç d'Icard, que publicà en aquesta llengua el *Llibre de les grandeses de Tarragona* que fou escrit, d'entrada, en català; o el de Beuter, que arran de l'èxit assolit per la publicació, l'any 1538, de *Primera part de la història de València* en català, va decidir traduir-la i ampliar-la al castellà, i va redactar una segona part que ja aparegué directament en castellà. Cal recordar que, a part del català i del castellà, els historiadors del període van escriure també en llatí, com Pau, o com Tarafa.

Les altres formes de prosa es van decantar primer cap al llatí i, en un segon terme cap al castellà, però va quedar un marge per una prosa, descriptiva, en català. Entre tots aquests autors excel·leix Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, un barceloní que va dedicar cinquanta anys de la seva vida (1769-1819) a redactar amb precisió unes memòries que reflecteixen amb vivesa la situació del país durant aquesta època.

Fins aquí, doncs, una llarga llista de personatges -que podria ser amplificada amb facilitat- per resumir el període, ric en poesia i en prosa, que abarca l'Edat Moderna, i per començar també a valorar una literatura que de mica en mica recupera un espai que havia perdut sense merèixer-ho. Des de fa uns quants anys el volum d'estudis sobre els segles XVI-XVIII augmenta progressivament: disposem d'edicions contemporànies de Jeroni Pau, Lluís Ponç d'Icard i Francesc Fontanella, per citar-ne aquí algunes, i se'n preparen altres de noves, com les dels historiadors Pere Miquel Carbonell i Antoni Viladamor. Caldrà, però, en un futur, mirar de fer conèixer algunes obres que resten inèdites, com la *Chrònica de la província de Cathelunya* de Francesc Tarafa, o fixar textos que ens han arribat a través d'edicions antigues, com és el cas de l'obra llatina del sacerdot valencià Joan Baptista Anyes, la producció catalana del qual ja és a l'abast dels lectors. La recuperació de poetes, dramaturgs i historiadors juntament amb l'estudi de les obres místico-teològiques i filosòfiques de molts altres autors d'aquest període ens duran, inevitablement, cap a un coneixement més aprofundit i global de l'Edat Moderna.

